

مختصر اصول استنباط

مؤلف

محسن سینجلی

انتشارات پتر دانش

۱۳۹۵

سرشناسه : سینجلی، محسن، ۱۳۷۱ -
عنوان و نام پدیدآور : مختصر اصول استنباط / مولف محسن سینجلی.
مشخصات نشر : تهران: چتر دانش، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری : ۱۷۴ ص.
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۴۱۰-۱۱۶-۵
وضعیت فهرست نویسی : فیبا
موضوع : اصول فقه
موضوع : Islamic law -- Interpretation and construction
رده بندی کنگره : ۱۳۹۵ م۳ ۹۲ س/ BP۱۵۵
رده بندی دیویی : ۲۹۷/۳۱
شماره کتابشناسی ملی : ۴۵۴۱۹۹۱

نام کتاب: مختصر اصول استنباط
ناشر: چتر دانش
مؤلف: محسن سینجلی
نوبت و سال چاپ: اول - ۱۳۹۵
شمارگان: ۱۰۰۰
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۱۰-۱۱۶-۵
قیمت: ۹۵۰۰۰ تومان

خ انقلاب، روبروی درب اصلی دانشگاه تهران، خ فخررازی، نبش کوچه انوری، پ ۲۷
تلفن مرکز پخش: ۶۶۴۹۲۳۲۷ - تلفن فروشگاه کتاب: ۶۶۴۸۹۰۵۹
پست الکترونیک: nashr.chatr@gmail.com
کلیه حقوق برای مؤلف و ناشر محفوظ است.

فهرست

مقدمه.....	۱۲
بخش اول: الفاظ.....	۱۷
فصل اول: کلیات.....	۱۸
گفتار اول: حقیقت شرعیه.....	۱۸
گفتار دوم: صحیح و اعم.....	۲۰
گفتار سوم: اشتراک لفظی در لغت.....	۲۳
گفتار چهارم: مشتق.....	۲۵
فصل دوم: اوامر.....	۲۸
گفتار اول: مادهی امر و صیغهی آن.....	۲۸
گفتار دوم: اقسام واجب.....	۳۱
گفتار سوم: مقدمهی واجب.....	۳۴
گفتار چهارم: دلالت کردن امر بر نهی از ضد آن.....	۳۶
گفتار پنجم: امر کردن به چیزی با علم به این که آن چیز فاقد شرط است.....	۳۹
گفتار ششم: نسخ و جوب.....	۳۹
گفتار هفتم: واجب تخییری.....	۴۰
گفتار هشتم: واجب موّسع.....	۴۰
فصل سوم: نواهی.....	۴۲
گفتار اول: مادهی نهی و صیغهی آن.....	۴۲
گفتار دوم: اجتماع امر و نهی.....	۴۴

گفتار سوم: دلالت کردن نهی بر فساد..... ۴۷

فصل چهارم: مفاهیم..... ۴۸

گفتار اول: مفهوم شرط..... ۴۸

گفتار دوم: مفهوم وصف..... ۵۱

گفتار سوم: مفهوم غایت..... ۵۳

فصل پنجم: عموم و خصوص..... ۵۵

گفتار اول: عام و خاص..... ۵۵

گفتار دوم: توافق عام و خاص..... ۵۸

گفتار سوم: اجمال مخصص..... ۶۰

گفتار چهارم: عمل کردن به عام قبل از جستجوی مخصص..... ۶۳

گفتار پنجم: به دنبال آمدن ضمیر برای عام..... ۶۷

گفتار ششم: تخصیص عام به مفهوم موافق و مخالف..... ۶۸

گفتار هفتم: استثنایی که به دنبال چند عام می‌آید..... ۶۹

گفتار هشتم: تخصیص قرآن با قرآن و سنت..... ۷۰

فصل ششم: مطلق و مقید..... ۷۱

گفتار اول: تعریف مطلق و مقید..... ۷۱

گفتار دوم: دلالت مطلق در اطلاق از چه طریقی است؟..... ۷۱

گفتار سوم: اجتماع مطلق و مقید چند حالت دارد؟..... ۷۲

گفتار چهارم: مطلق و مقید در مستحبات..... ۷۳

خاتمه..... ۷۵

بخش دوم: قطع و ظن..... ۷۷

فصل اول: قطع..... ۷۹

- گفتار اول: «قطع مجعول شارع نیست» به چه معناست؟..... ۷۹
- گفتار دوم: حکم جایی که فرد به قطع خودش عمل می‌کند با جایی که به قطع خودش عمل نمی‌کند، چه تفاوتی دارد؟..... ۸۰
- گفتار سوم: انواع قطع کدام است؟ و جواب علامه به اخباری‌ها در مورد آنکه می‌گویند: «اگر از طریق عقل محض به قطع برسیم نباید به آن عمل کنیم» چیست؟..... ۸۱
- گفتار چهارم: آیا قطع قطع معتبر است؟..... ۸۱
- گفتار پنجم: آیا علم اجمالی به یک چیز مثل علم تفصیلی تکلیف را ثابت می‌کند؟..... ۸۲
- گفتار ششم: آیا امثال اجمالی کافی است یا خیر؟..... ۸۲

فصل دوم: ظن..... ۸۴

- گفتار اول: ظواهر الفاظ..... ۸۴
- گفتار دوم: قول لغوی..... ۸۷
- گفتار سوم: اجماع منقول..... ۸۷
- گفتار چهارم: خبر واحد..... ۸۹
- گفتار پنجم: ظن مطلق..... ۹۵

بخش سوم: اصول عملیه..... ۹۷

فصل اول: براءت..... ۹۹

- گفتار اول: براءت به چه معناست؟..... ۹۹
- گفتار دوم: شک در اصل تکلیف چند حالت دارد و حکم هر یک چیست؟..... ۱۰۰
- گفتار سوم: نظر اصولیون در شبهه‌ی حکمی‌ی تحریمیه چیست؟..... ۱۰۱
- گفتار چهارم: ادله‌ی اخباریون برای اجرای اصل احتیاط در شبهه‌ی حکمی‌ی تحریمیه چیست؟..... ۱۰۷

گفتار پنجم: نظر اصولیون و اخباریون در شبهه‌ی حکمیة‌ی تحریمیة در صورت
اجمال دلیل چیست؟ ۱۰۸
گفتار ششم: در شبهه‌ی حکمیة‌ی تحریمیة در صورتِ تعارضِ دو دلیل، باید به
چه اصلی عمل کرد؟ ۱۰۸
گفتار هفتم: در شبهه‌ی حکمیة‌ی وجوبیه، به علتِ نبودنِ دلیل یا تعارضِ دلیل
و یا اجمالِ دلیل، به چه اصلی باید عمل کرد؟ ۱۰۹
گفتار هشتم: در صورت شک در شبهه‌ی موضوعیة‌ی تحریمیة یا وجوبیه به چه
اصلی باید عمل کرد؟ ۱۰۹

فصل دوم: تخییر ۱۱۱

فصل سوم: احتیاط ۱۱۴

گفتار اول: شبهه‌ی موضوعیة‌ی تحریمیة ۱۱۵
مبحث اول: شک در شبهه‌ی موضوعیة‌ی تحریمیة‌ی محصوره ۱۱۵
مبحث دوم: شک در شبهه‌ی موضوعیة‌ی تحریمیة‌ی غیر محصوره ۱۲۱
گفتار دوم: شبهه‌ی حکمیة‌ی تحریمیة ۱۲۲
گفتار سوم: دَوْران میان اقل و اکثر استقلالی ۱۲۳
گفتار چهارم: دَوْران میان اقل و اکثر ارتباطی ۱۲۳
گفتار پنجم: شبهه‌ی حکمیة‌ی وجوبیه دَوْران میان متباینین ۱۲۴
گفتار ششم: شبهه‌ی موضوعیة‌ی وجوبیه، امر دائر میان متباینین ۱۲۴
گفتار هفتم: شبهه‌ی حکمیة‌ی وجوبیه شک میان اقل و اکثر ارتباطی ۱۲۵
گفتار هشتم: شبهه‌ی موضوعیة‌ی وجوبیه‌ی امر دائر میان اقل و اکثر ارتباطی ۱۲۶

فصل چهارم: استصحاب ۱۳۰

گفتار اول: معنای استصحاب در لغت و اصطلاح ۱۳۰
گفتار دوم: استصحاب در صورتی جاری می‌شود که ۱۳۰
گفتار سوم: استصحاب دو رکن دارد: ۱۳۰

گفتار چهارم: سه اصطلاح باید از هم تفکیک شود.....	۱۳۱
گفتار پنجم: انواع استصحاب.....	۱۳۱
گفتار ششم: دلیل‌های استصحاب.....	۱۳۲
خاتمه.....	۱۴۰
مبحث اول.....	۱۴۰
مبحث دوم.....	۱۴۱
مبحث سوم.....	۱۴۵
مبحث چهارم.....	۱۴۶
مبحث پنجم.....	۱۴۶

بخش چهارم: تعادل و تراجیح..... ۱۴۷

چند مقدمه.....	۱۴۸
چند تذکر.....	۱۵۲

بخش پنجم: اجتهاد و تقلید..... ۱۵۵

فصل اول: اجتهاد.....	۱۵۶
فصل دوم: تقلید.....	۱۵۷

بخش ششم: بررسی برخی از دلیل‌های احکام..... ۱۶۱

فصل اول: انواع قیاس.....	۱۶۲
گفتار اول: قرآن.....	۱۶۲
گفتار دوم: روایات.....	۱۶۳
گفتار سوم: اجماع.....	۱۶۴
گفتار چهارم: عقل.....	۱۶۴

فصل دوم: استحسان.....۱۶۵

فصل سوم: مصالح مُرسله.....۱۶۶

فصل چهارم: شریعت سلف.....۱۶۷

فصل پنجم: مذهب صحابی.....۱۶۸

نمایه آیات ۱۶۹

نمایه احادیث ۱۷۱

نمایه اشخاص ۱۷۳

سخن ناشر

رشته‌ی حقوق با تمام شاخه‌ها و گرایش‌هایش، به‌منزله‌ی یکی از پرطرفدارترین رشته‌های دانشگاهی کشور، تعداد فراوانی از دانشجویان علوم انسانی را به‌خود جلب کرده است؛ دانشجویانی که پس از تحصیل، وارد عرصه‌ی خدمت شده و در مناصب و جایگاه‌های گوناگون به ایفای وظیفه مشغول می‌شوند.

منابعی که در دانشکده‌های حقوق، مبنای کار قرار گرفته و تحصیل دانشجویان بر مدار آن‌ها قرار دارد، در واقع، مجموعه‌ی کتب و جزواتی هستند که طی سالیان متمادی چنان‌که باید تغییر نیافته و خود را با تحولات و نیازهای زمانه هماهنگ نکرده‌اند.

این، درحالی است که نیاز مبرم دانش‌پژوهان به مجموعه‌های پربار و سودمند، امری انکارناپذیر است. به‌این‌ترتیب، ضرورت تدوین کتب غنی و ارزشمند برای رفع نیازهای علمی دانشجویان رشته‌ی حقوق و نیز رشته‌های متأثر از آن، باید بیش از گذشته مورد توجه قرار گیرد؛ کتاب‌هایی که روزآمدی محتوای آنها از یک سو و تناسب آنها با نیاز دانش‌پژوهان از سوی دیگر، مورد توجه و لحاظ ناشر و نویسنده، قرار گرفته باشد.

مؤسسه‌ی آموزش عالی آزاد چتردانش، در مقام مؤسسه‌ای پیشگام در امر نشر کتب آموزشی روزآمد و غنی، توانسته است گام‌های مؤثری در همراهی با دانشجویان رشته‌ی حقوق بردارد. این مؤسسه افتخار دارد که با بهره‌مندی از تجربیات فراوان خود و با رصد دقیق نیازهای علمی دانشجویان، به تولید آثاری همت گمارد که مهم‌ترین دستاورد آن‌ها، تسهیل آموزش و تسریع یادگیری پژوهندگان باشد. انتشارات چتر دانش امیدوار است با ارائه‌ی خدمات درخشان، شایستگی‌های خود را در این حوزه‌ی علمی بیش از پیش به منصه‌ی ظهور برساند.

فرزاد دانشور

مدیر مسئول انتشارات چتر دانش

سخن مؤلف

بسم الله الرحمن الرحيم

با عرض سلام و خسته نباشید و آرزوی توفیق برای تمامی شما شرکت‌کنندگان در آزمون سراسری و آزاد در رشته‌ی فقه و حقوق اسلامی و با آرزوی اینکه ان شاء الله بتوانید با مطالعه‌ی دقیق و هدف‌دار درس‌ها بهترین نتیجه را کسب نمایید.

همان‌طور که می‌دانید در زمینه‌ی اصول استنباط تا به حال، دو سه اثر خوب از جمله کتاب «تلخیص اصول استنباط»، اثر خانم مریم اسماعیلی و کتاب «اصول فقه مدرسان شریف» تألیف شده است. اما کتاب پیش‌روی شما، دارای ویژگی‌هایی است که به چند مورد آن اشاره می‌کنم:

۱- کتاب حاضر تلخیص جامعی است از کتاب اصول استنباط علامه‌ی حیدری که کلیه‌ی داوطلبان کنکور در رشته‌ی الهیات حداکثر در طول یک ماه می‌توانند این کتاب را بخوانند و حداقل به ۶۰ درصد سؤالات کنکور پاسخ دهند.

۲- این کتاب تا جایی که امکان داشته، به شکل نموداری نوشته شده است.
۳- چنان که می‌دانید در کنکورهای دو سه سال اخیر، شکل سؤالات، مقداری تغییر کرده است؛ لذا لازم است نکاتی هم که شاید به نظر بعضی از داوطلبان، مهم به نظر نرسد، مطرح شود. همچنین در این کتاب سعی شده است که از کوچک‌ترین نکته نیز، چشم‌پوشی نشود.

۴- در این کتاب، در آغاز هر بخش سرتیتر، موضوعاتی که در آن بخش مطرح شده، آمده است، تا خواننده، قبل از آنکه وارد بحث موردنظر شود، بداند که در این بخش، چه موضوعاتی مطرح خواهد شد.

۵- سادگی و قابل فهم بودن مطلب نیز، از ویژگی‌های دیگر این کتاب است.

۶- جایی که متن عربی نیاز بوده، به صورت پاورقی مطرح شده است. در خاتمه باید به این نکته اشاره کنم که به نظر این قلم، کتاب حاضر از لحاظ خلاصه‌نویسی و نموداری و جامع بودن، از کامل‌ترین کتاب‌ها در زمینه‌ی اصول استنباط است، چرا که مطابق با کنکورهای سال‌های اخیر نوشته شده است. بدیهی است که اثر حاضر نیز ممکن است دارای خطاها یا منقصتی باشد که از نگاه نویسنده، پنهان مانده است، لذا از تمامی خوانندگان، انتظار دارد که با تذکرات خویش در غنای چاپ‌های بعدی، مددکار ما باشند.

۷- از آقایان مهدی خسروی و حسین شادروانان بابت زحماتی که در به انجام رساندن این اثر برای اینجانب کشیده‌اند، تشکر می‌نمایم. ان‌شاءالله که همگی در تمامی آزمون‌های زندگی موفق باشید.

التماس دعا

محسن سینجلی ۹۵/۹/۴

مقدمه

در مقدمه به توضیح شش موضوع پرداخته‌ایم. در ضمن، تذکرات و نکاتی هم که اهمیت دارد آورده شده است. این شش موضوع عبارت است از:

- ۱- تعریف اصول فقه و تذکرات آن
- ۲- موضوع هر علم از دیدگاه
  - ← علامه حیدری
  - ← علمای قدیمی
  - ← ابوعلی سینا
- ۳- تمایز علوم به وسیله‌ی چیست؟
- ۴- موضوع علم اصول فقه
- ۵- مسایل علم اصول فقه
- ۶- هدف علم اصول فقه

۱- تعریف اصول فقه و تذکرات آن

جواب: هوالقواعدُ الممهدة لإستنباط الأحكام الشرعیة الفرعیة من أدلتها.
ترجمه: قواعدی است که برای استنباط احکام شرعی فرعی از منابع آن‌ها آماده شده است.

تذکرات

- ← القواعد: جنس عام است.
- ← الممهدة لاستنباط الاحكام: قواعد عربی و منطق را خارج می‌کند.
- ← الممهدة لاستنباط الاحكام الشرعية الفرعية: فصل تعریف است.
- ← الشرعية: احکام قانونی و حقوقی را خارج می‌کند.
- ← الفرعية: احکام اصول دین را خارج می‌کند.

نکته ۱: علم اصول برای فقه به منزله‌ی علم منطقی برای فلسفه است.
 نکته ۲: تعریف دقیق‌تر علم اصول فقه: قواعدی است که برای استنباط احکام شرعی و حقوقی از منابع آن‌ها به کار می‌رود.

۲- موضوع هر علمی (از دیدگاه علامه حیدری، علمای قدیمی و ابوعلی سینا) چیست؟

علامه حیدری: آن چیزی است که در آن علم از احوال آن چیز و چیزهایی که متعلق به آن است و در هدف علم مدخلیت دارد بحث می‌شود؛ لذا اگر عوارض ذاتی در هدف علم مدخلیت داشته باشند از آنها بحث می‌شود و الاً بحثی نمی‌شود.

علمای قدیمی: اکثر علمای قدیمی منطق قائلند که تمامی عوارض جزء ذات موضوع است حتی اگر در هدف علم مدخلیت نداشته باشند. ابوعلی سینا: وی و بسیاری از دانشمندان دیگر اعتقاد دارند، که موضوع علم چیزی است که از عوارض ذاتی خود موضوع و عوارض ذاتی نوع موضوع و عوارض ذاتی موضوع بحث می‌کند و عوارض غیرذاتی حتی اگر در هدف علم مدخلیت داشته باشند داخل در آن علم نیستند.

جواب:

نکته ۱: اساس و محور تدوین علوم ← موضوعات آن علوم است.
 نکته ۲: در اصول فقه از حجیت و ظواهر آیات برای استنباط بعضی از احکام شرعیه بحث می‌شود.

نکته ۳: هدف علم موجب تدوین مسائل علم است، در واقع، هدف، متوقف بر مسائل است و مسائل هم متوقف بر موضوعات است.

۳- تمایز علوم به وسیله‌ی چیست؟

جواب: علوم مختلف به وسیله‌ی موضوعشان از یکدیگر جدا می‌شوند نه اهدافشان. نکته: نمی‌توان موضوع علم را کلی قرارداد؛ چون دور لازم می‌آید

۴- موضوع علم اصول چیست؟

قرآن
سنت
اجماع
جواب:

عقل و دیگر مسائلی که اعتبارشان به وسیله قرآن و سنت است.

در واقع، موضوع علم اصول: مهمترین ادله‌ی فقهی است که در علم اصول از حجیت آن‌ها بحث می‌شود و مسائلی که استنباط ادله‌ی فقهی برای استنباط احکام شرعی متوقف بر آن‌هاست.

نکته ۱: سنگ بنای مسائل علوم و هدف علوم، بر محور موضوعات آن است.
نکته ۲: مسائلی مثل علم صرف و نحو جز مسایل علم اصول فقه نیستند، چون استدلال و استنباط احکام شرعی متوقف بر آن‌ها نیست؛ بلکه دانستن معنای آیات و... متوقف بر آن است.

۵- مسائل علم اصول فقه چیست؟

جواب: همه‌ی آنچه که اثبات ادله‌ی اعتبار و موضوعات علم اصول متوقف بر آن‌هاست همچنین مباحث الفاظ و کلیه‌ی مواردی که استناد به دلیل‌های شرعی متوقف بر آن‌هاست.

۶- هدف علم اصول چیست؟

جواب: شناختن چگونگی استنباط احکام شرعی فرعی است.

فصل بندی کتاب

این کتاب به شش بخش تقسیم شده است:

فصل اول: کلیات	بخش اول: الفاظ:
فصل دوم: اوامر	
فصل سوم: نواهی	
فصل چهارم: مفاهیم	
فصل پنجم: عموم و خصوص	
فصل ششم: مطلق و مقید	

بخش دوم: قطع و ظن

بخش سوم: اصول عملیه

بخش چهارم: تعادل و تراجیح

بخش پنجم: اجتهاد و تقلید

بخش ششم: بررسی برخی از دلایل احکام

بخش ۱

الفاظ

- فصل اول: کلیات
- فصل دوم: اوامر
- فصل سوم: نواهی
- فصل چهارم: مفاهیم
- فصل پنجم: عموم و خصوص
- فصل ششم: مطلق و مقید

فصل اول: کلیات

گفتار اول: حقیقت شرعیه

در این گفتار، به توضیح چهار مبحث می‌پردازیم و در ضمن آن‌ها، تذکرات و نکات با اهمیت هم آورده شده است. این چهار مبحث عبارتند از:

۱. تعریف

۲. نحوه‌ی ارتباط حقیقت شرعیه با وضع تعیینی و تعینی

۳. نظر علامه‌ی حیدری در مورد اینکه حقیقت شرعیه

کدام وضع (تعینی یا تعیینی) است، چیست؟

۴. اثر حقیقت شرعیه چیست؟

۱- تعریف حقیقت شرعیه چیست؟

جواب: معنای حقیقت شرعیه آن است که شارع الفاظ عبادات و غیر عبادات را در معانی جدیدشان به عنوان معنای حقیقی به کار ببرد.

۲- نحوه‌ی ارتباط حقیقت شرعیه با وضع تعیینی و تعینی چیست؟

جواب: قراردادن الفاظ برای معانی آن‌ها به دو طریق است:

۱- وضع تعیینی: یعنی خود واضح شخصاً یک لفظ را برای معنای جدید وضع

کرده است. مثلاً یک معنای جزئی در نظر گرفته و بعد یک لفظ جزئی برای آن

قرار داده است. مثل: وضع لفظ نکره یا وضع هیأت یا وضع حرکت‌های اعرابی یا

وضع لفظ زید برای فرزند یا یک معنای کلی در نظر گرفته و بعد یک لفظ کلی

برای آن قرار داده است. مثل: حیوان ناطق برای انسان

۲- وضع تعینی: یعنی درست است که واضح یک لفظ را برای یک معنا قرار داده

است ولی هدف او این نبوده که واقعاً آن لفظ برای آن معنا باشد؛ بلکه به طور

اتفاقی بوده و در اثر کثرت استعمال، آن لفظ برای آن معنا قرار گرفته است.

تذکرات:

الف: کلمه‌ی «مِن» در معنای ابتدای مستقل به کار نمی‌رود بلکه در معنای ابتدای ربطی غیرحقیقی که میان دو طرف فانی می‌شود به کار می‌رود.

ب: اسم‌ها معنای مستقل دارند؛ برعکس فعل‌ها و حرف‌ها که معنای مستقل ندارند.

ج: ضمائر - موصولات و اسم‌های اشاره برعکس حرف‌ها در خارج از ذهن معنای مستقل دارند.

د: افعال از مصدرها که اسم‌اند مشتق می‌شوند.

و: حرف «مِن» برای اسم «ابتدا» وضع شده است. حرف «حتی» برای اسم «انتهای» وضع شده است.

ه: حرف «علی» برای اسم «استعلا» وضع شده است.

۳- نظر علامه حیدری در مورد اینکه حقیقت شرعیه کدام وضع (تعیینی یا تعینی) است، کدام است؟

جواب: آقای علامه حیدری قائل است که حقیقت شرعیه وجود دارد ولی نه به صورت وضع تعینی؛ یعنی نه به این شکل که شارع بیاید و در همان ابتدا یک لفظ را برای معنای جدید وضع کند؛ بلکه شارع ابتدا لفظ را همراه با قراین حالیه و مقالیه بیان کرده و کم‌کم به مرور زمان آن لفظ را در معنای جدیدش به کار برده و معنای لغوی آن را کنار گذاشته است که این کثرت استعمال سبب قرارگرفتن آن لفظ برای معنای جدید شده است؛ پس لفظ «صلاة» برای نماز، وضع تعینی بوده است.

۴- اثر حقیقت شرعیه چیست؟

جواب: اثر حقیقت شرعیه آن است که وقتی شارع لفظی را (بدون قرینه) به کار ببرد و استعمال کند، معنای جدید آن مدّ نظر بوده است. در واقع، وقتی الفاظ شرعی در قرآن و زبان پیامبر بدون قرینه به کار روند مراد از آن، معنای جدید آن‌ها است.

گفتار دوم: صحیح و اعم

در این گفتار به توضیح پنج مبحث می‌پردازیم. در ضمن آن، تذکرات و نکاتی هم که اهمیت دارد آورده شده است. این پنج مبحث عبارتند از:

۱- آیا صحیح و اعم در عبادات مطرح است یا غیر عبادات یا هر دو؟

۲- آیا لفظ صلاة برای نماز صحیح به کار رفته یا اعم از

صحیح و فساد؟ نظرات
 صحیحی‌ها
 اعمی‌ها

۳- نظر علامه حیدری در مورد کاربرد لفظ صلاة چیست؟

۴- ثمره‌ی بحث

۵- ردیات علامه در مورد قول اعمی‌ها چیست؟

۱- آیا صحیح و اعم در عبادات مطرح است یا غیر عبادات یا هر

دو؟

جواب: بحث صحیح و اعم فقط در عبادات مطرح است.

۲- آیا لفظ صلاة برای نماز صحیح به کار رفته یا اعم از صحیح و

فساد؟

جواب: بحث درباره‌ی این مطلب است که وقتی شارع مثلاً «لفظ صلاة» را به کار

برده‌اند آیا فقط نماز صحیح را مدّ نظر داشته یا نماز اعم از صحیح و فساد را؟

در پاسخ به این مطلب دو نظر وجود دارد: عده‌ای به چهار دلیل قائل به آن

هستند که فقط برای لفظ صحیح به کار رفته است:

۱- به دلیل تبادر* ← یعنی وقتی لفظی بدون قرینه بیان می‌شود اولین چیزی که به ذهن شنونده خطور می‌کند لفظ صحیح آن است.

* و هو سبق المعنى الى اذهان اهل المحاورات عند اطلاق اللفظ بلاقرينة

۲- سلب معنای فاسد از عبادات صحیح است؛ پس نماز فاسد نماز نیست؛ چون وقتی بشود یک معنایی را از لفظی سلب کرد مطمئناً آن معنا، معنای حقیقی نیست.

۳- روایتی که می‌گوید نماز بدون فاتحه صحیح نیست*.

* لا صلاة الا بفاتحة الكتاب

۴- روایتی که می‌گوید نماز ستون دین و معراج مؤمن است و چون اثر عبادات بر ماهیت عبادت مترتب است؛ اگر ماهیت نماز صحیح و فاسد باشد قابلیت ستون دین و معراج مؤمن بودن را ندارد.

اما عده‌ای دیگر به دلایلی قائلند که لفظ صلاة هم برای نماز صحیح و هم برای نماز فاسد قرار گرفته است:

۱- تبادر. معنای متبادر از لفظ صلاة، هم نماز صحیح است، هم نماز فاسد

۲- عدم صحّت سلب. نمی‌توان گفت نماز فاسد، نماز نیست. حنث = شکستن

۳- تقسیم عبادت به صحیح و فاسد صحیح است.

۴- روایتی که می‌گوید اسلام بر پنج پایه استوار است. ۱. حج ۲. نماز ۳. روزه

۴. زکات ۵. ولایت

چون امام علی (علیه السلام) عبادت بدون ولایت را فاسد می‌دانند؛ می‌توان گفت لفظ فاسد برای عبادت هم وضع شده است.

۵- روایتی که به زنان می‌گوید هنگام عادت و قاعدگی نماز را ترک کنند*.

* دعی الصلاة ایام اقرانک

۶- نذر کردن برای ترک نماز در مکانی که نماز خواندن در آن مکروه است،

صحیح است؛ پس اگر شخص به نذر خود عمل نکند و در آن مکان نماز بخواند

باید کفاره دهد و نذر خود را شکسته است؛ درحالی که نماز او فاسد بوده است.

۳- نظر علامه حیدری در مورد کاربرد لفظ صلاة چیست؟

جواب: ایشان موافق با گروه اول؛ یعنی آن‌هایی است که معتقد به صحیحیه هستند؛ چون ماهیات عبادات در ابتدا برای مکلف نامعلوم است و از آنجا که خداوند مخترع این الفاظ است و هدف او هم از وضع این الفاظ آن بوده که مکلف در ابتدا آن‌ها را صحیح انجام دهد؛ لذا اگر قرار باشد مکلف آن‌ها را صحیح انجام دهد باید بر معنای صحیحیه خود وضع شوند. و اگر هم مطلبی بعداً رو به فساد بیان شده فقط از باب مجاز است. جناب علامه حیدری قائلند که شناخت قدر جامع صلاة لازم نیست؛ بلکه شناخت آثار و خواص آن کافی است و قدر جامع نماز هم آن است که مطلوب شارع است و برای او کفایت می‌کند و معنای نماز صحیح هم همین است.

۴- ثمره‌ی بحث

ثمره‌ی بحث در مورد تقسیم دو گروه به صحیحیه و اعمیه آن است که:

(۱) اگر قائل به صحیحیه باشیم در جایی که شک می‌کنیم آیا فلان شرط یا جزء در نماز بوده یا نه، باید بنارا بردو اصل برائت یا احتیاط بگذاریم.

(۲) ولی اگر قائل به اعمیه باشیم ← اگر شارع در مقام بیان تمام مقصود خود نباشد، باز باید به اصل احتیاط یا برائت مراجعه کنیم.

ولی اگر شارع در مقام بیان تمام مقصود با همه‌ی جزئیات باشد ← باید به اصالة الاطلاق آن هم از نوع اطلاق لفظی و عرفی اسم عبادات مراجعه کنیم، مثلاً در شک در قنوت که جزء نماز است یا خیر، اصل اطلاق را جاری می‌کنیم و قنوت را جزء نماز نمی‌دانیم.

تذکر: مسئله‌ی اقل و اکثر ارتباطی آن است که مثلاً در نماز یقین داریم که نه جزء وجود دارد ولی در اینکه آیا جزء دهم است یا نه شک داریم؛ لذا اقل را نه جزء و اکثر را ده جزء قرار می‌دهیم. در اینجا عده‌ای قائلند می‌توان اصل برائت را

جاری ساخت و به جزء دهم عمل نکرد و یا به اصل احتیاط عمل شود و جزء دهم انجام شود. قول مشهور در مسئله‌ی اقل و اکثر قائل به اصل برائت است.

۵- ردیات علامه در مورد اقوال گروه اعمی‌ها چیست؟

- جواب: ۱- استناد اعمی‌ها به تبادر و عدم صحت سلب، صحیح نیست.
- ۲- صحت تقسیم عبادت به صحیح و فاسد صحیح نیست بلکه لفظ فاسد فقط از باب مجاز است.
- ۳- در آنجا که به روایت اسلام بر پنج پایه استوار است تکیه می‌کنند؛ این روایت می‌خواهد بگوید که اگر عبادات با ولایت انجام نشوند نماز پذیرفته نیست، نه آنکه صحیح نیست. و بر فرض قبول آن که عبادت بدون ولایت صحیح نیست می‌گوییم منظور روایت به اهل سنت بوده است چون آن‌ها معتقدند نماز بدون ولایت صحیح است.
- ۴- در مورد روایتی که در مورد زن صاحب عادت و قاعدگی است باید بگوییم در صورت قبول، باید قائل به دور باشیم؛ چون در اصل امام کلمه‌ی نماز را برای عبادت صحیح به کار برده است ولی نماز بعد از تعلق نهی فاسد می‌شود؛ چون دیگر امکان ندارد که بعد از آن که نماز فاسد شد، نهی به آن تعلق گیرد، چون فساد نماز مشروط به تعلق نهی و نهی هم اگر مشروط به فساد باشد دور لازم می‌آید.
- ۵- در مورد مسئله‌ی نذر باید گفت که نماز قبل از مخالفت با نذر صحیح بوده است و نذرکننده همان نماز صحیح را قصد کرده است اما به دلیل شکستن نذرش باید کفارہ بدهد.

گفتار سوم: اشتراک لفظی در لغت

در این گفتار به توضیح دو مبحث می‌پردازیم که در ضمن آن، تذکرات و نکاتی هم که اهمیت دارد آورده شده است. این دو مبحث عبارتند از:

الف: اشتراك لفظی

ب: اشتراك معنوی

ج: ترادف

۱- تعریف

۲- آیا با یک لفظ می‌توان چند معنا را اراده کرد؟

۱- تعریف اشتراك لفظی و معنوی و ترادف چیست؟

اشترك لفظی: یعنی یک لفظ در یک لغت دارای چند معنای حقیقی

باشد. مثل لفظ عین که در زبان عربی، هم به معنای چشم و هم چشمه و هم ترازو است. یا مثل قُرء ← که برای حیض و پاکیزگی به کار می‌رود.

اشترك معنوی: یک لفظ یک معنای حقیقی دارد و خود آن معنا افراد

جواب: متعدد دارد. مثل لفظ انسان که شامل حسن و حسین و... می‌شود.

به کاربردن معنای مجازی حتماً نیاز به قرینه است. برعکس معنای حقیقی.

ترادف: یعنی چند لفظ وجود دارد ولی یک معنای حقیقی دارند؛ مثل

کلمة لیث و اسد که هر دو به معنای حیوان درنده است.

۲- آیا می‌توان یک لفظ را به کار برد و از آن چند معنا اراده کرد؟

جواب: ظاهر آن است که به هیچ وجه نمی‌توان مثلاً لفظی مثل شیر را به کار برد

و در عین واحد از شنونده بخواهیم هر سه شیر را آماده کند. چون اهل لغت

هیچ وقت چنین استعمالاتی را انجام نمی‌دهند و حتی در قرآن و روایات هم

نیامده است، ولی عده‌ای به آیه‌ای که می‌فرماید: «آیا نمی‌بینی که هر کس

در آسمان‌ها و زمین است و خورشید و ماه و ستارگان و کوه‌ها و درختان و

جانداران و بسیاری از مردم برای خدا سجده می‌کنند؟»^۱ استناد می‌کنند.

۱- ألم تر أن الله یسجد له من فی السماوات و من فی الأرض و الشمس و القمر و النجوم و الجبال و الشجر و الدواب و کثیر من الناس. (حج / ۱۸)

آن‌ها می‌گویند خداوند در این آیه لفظ سجده را به کار برده، ولی خطابش را به معانی متعدد کرده است. اما در جواب می‌گوییم خداوند در اینجا از لفظ صلاة یک معنای عام؛ یعنی خضوع در مقابل خود را قصد کرده است ولی خود این معنادارای افراد متعددی است که از جمله‌ی آن انسان و غیرانسان است. همچنین باید گفت حتی درعین واحد نمی‌توان یک لفظ را، هم در معنای حقیقی و هم در معنای مجازی آن به کار برد. چون اهل لغت استعمال چنین چیزی را هم به ما اجازه نمی‌دهند و فقط عقل ماست که چنین استعمالی را می‌تواند قبول کند؛ یعنی می‌تواند قبول کند یک لفظ برای چند معنا وضع شده و مراد هم همه‌ی معانی آن است. و اگر کسی بخواهد امکان عقلی استعمال لفظ در دو معنا را انکار کند درمقابل بدیهیات ایجاد شبهه کرده است.

گفتار چهارم: مشتق

در این گفتار به توضیح چهار مبحث می‌پردازیم که در ضمن آن، تذکرات و نکاتی نیز که اهمیت دارد آورده شده است. این چهار مبحث عبارتند از:

۱- تعریف مشتق

۲- طرح مبحث کلی مشتق چیست؟ نظراتِ اشاعره
معتزله چیست؟
علامه حیدری

۳- نزاع در بحث مشتق بر سر چیست؟

۴- تلبس مبدأ به فردی در سه حالت گذشته، حال، آینده آیا مجاز است یا حقیقت؟ نظر علامه حیدری چیست؟